

IVAN CANKAR

KRALJ NA
BETAJNOVI
(drama v treh
dejanjih)

1. AVTORJEV LITERARNI RAZVOJ

Zaradi gmotnega pomanjkanja, je Cankar v višji šoli izgubil voljo za redno delo. Nasplošno je sovražil šolo, zaradi starokopitnega avstrijskega ustroja, zelo rad pa je imel profesorja slovenščine Frana Levca, pri katerem je videl človeško uvidevnega zaščitnika. Menda se je že od vsega začetka priševal med pesnike, pritegovala pa ga je tudi umetnost (bil je nadarjen za risanje). Kot dijak je čutil, kako ga ljudje zaradi uboštva in bolehnosti odrivajo, zato se je zaprl v svet svojih iz trpljenja in ponižanja prirojenih sanj, ki so ga vse bolj vabile v umetnost. Začetniške verze pod vplivom domače pesniške tradicije je sistematično pisal že v tretjem razredu višješšole v Ljubljani. Med drugim je tedaj nastal celo sonetni venec, posvečen neki vrhniški deklici.

Leta 1892/93 ga kot petošolca srečamo najprej v realnem literarnem krožku Slogi, nato pa v bolj znani Zadruzi, kjer je zaradi svoje slovestvene rezgledanosti in kritične polemične bistrosti spadal med vodilne osebnosti. Mladi Cankar je bil takrat ognjevit svobodomislec in je svoje ideje izražal v epskih pesmih, baladah in romancah, z zgodovinsko ali orientalsko temetiko.

Z Župančičem, Govekarjem in še nekaterimi se je pridružil Literarnemu klubu, ter se navduševal za evropski naturalizem. Že v začetku 1897 pa se je seznanil z najnovejšo dekadenco in simbolizmom, ter ju posredoval tudi tovarišem. Napisal je veliko novel in črtic, ki so izšle v zbirki Vinjete (1899), slednje pa so idejno neenotne, v zbirki se kaže naturalistični značaj in pa zelo izrazit vpliv dekadence, ki se razodeva v motivih erotične omame in gnusa, ter življenjskega spleena, groze in umiranja. Cankar se je v tem času predstavljal kot lirik in prozni ustvarjalec, kasneje pa se je usmeril predvsem v prozno in dramsko ustvarjanje. Predvsem v svojih dramah in satirah je Cankar opisoval tedanje stanje v slovenski politiki. Prav zato so

bila njegova dela tako pozno uprizorjena v gledališčih po Sloveniji.

Cankar je bil v osrednjem obdobju svojega ustvarjanja (1900-1910) predvsem oster analitik socialne, moralne in nacionalne problematike.

V zadnjem obdobju (1910-1918) pa v njegovi literaturi prevladujejo od konkretnosti odmaknjena etična vprašanja.

2. LITERARNE SMERI, KI VPLIVAJO NA DELO

V dramah tega časa sta bila še zmeraj zelo močna *realizem in naturalizem*. Oba sta terjala na odru resnično predstavljanje družbeno pomembnih dogodkov, razmer in junakov, obenem pa tudi kritiko teh razmer. Namesto vzvišenih dramskih oseb klasične tragedije sta realizem in naturalizem prikazovala osebe iz sodobnega stvarnega sveta, zlasti iz srednjih in nižjih slojev, vse do proletariata. Taka smer je med drugim podlaga tudi glavnim Cankarjevim dramam, kot sta *Kralj na Betajnovi* in *Hlapci*. V Cankarjevih igrah pa so opazne še druge smeri. Nova romantika se močno čuti v igri *Romantične duše*, na kar kaže že naslov. Vrh je ta smer dosegla v farski *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* in v poetični drami *Lepa Vida*. V obeh se je povezovala z dekadenco in simbolizmom. Dramske osebe so nosilci hrepenenja po lepoti, sreči, ljubezni, kar se včasih stopnjuje v bolešno sanjarjenje. Nasprotno so Cankarjeve realistične igre pisane stvarneje, čeprav nikoli ne brez rahle čustvene obarvanosti, ki njihov jezik in slog dviga nad vsakdanji prozni govor.

Snovi jemlje Cankar iz behemsko-umetniškega, meščanskega, malomeščanskega, tržko-vaškega in proletariarskega sveta. Glavne dramske osebe so politiki, učitelji, umetniki, kapitalisti, proletarci in polproletarci. Iz te snovi je Cankar izoblikoval motive, kot so boj za oblast med meščanskimi političnimi veljaki (*Za narodov blagor*), odpor izobražencev zoper brezdušno meščansko koristoljubje, dvig kapitalističnih mogočnejšev na vasi in

proletarizacija njihovih žrtev (Kralj na Betajnovi), ter trpljenje in umiranje mladih umetnikov, proletarcev in družbenih izobčencev.

Cankarja so v takšnih motivih zanimali temeljni problemi posameznikovega obstoja, pa tudi družbena razmerja, v katerih mora živeti. Med temami so ga zanimale zlasti volja do moči in oblasti, vprašanje greha, kazni in vesti.

Drama Kralj na Betajnovi je po Cankarjevem načrtu podoba življenja na slovenskem podeželju ob koncu stoletja, v času socialnega razslojevanja na zgodnje kapitaliste in na sproletarizirano množico ostalih (t.i. kajžarji, obrtniki). V tem smislu je drama realistična, saj želi predstaviti življenje v zgodovinsko konkretnem času in prostoru.

Njena glavna tema je volja do moči, ki jo poseblja Kantor s svojim krutim bojem za oblast. Cankar ne stoji na Kantorjevi strani, temveč na strani Maksa Krnca, ki je napovedal volji do moči boj v imenu morale. Poleg realizma je v drami tudi že pomembna plast socialistične miselnosti.

3.VSEBINA DELA Z OZNAKO OSEB

Maks je vagabund, kateri prisega na poštenje in mu je veliko lažje prositi miloščino, kot jemati ukraden denar. Včasih je bil Maksov oče Krnec premožen "štacunar" in krčmar, imeli so lepo premoženje. Naneslo pa je, da jim je vse posle prevzel njihov sosed Jožef Kantor. Zato je Krnec propadel, Maks pa je odšel po svetu s trebuhom za kruhom, ker je menil, da rajši berači, kot pa živi od Kantorjeve podpore. Pri kantorju je živela poleg žene in njegovih otrok tudi nečakinja Nina, katere oče je umrl, njegov denar pa je dobil Kantor, ki ga je uporabil za "ustanovni kapital". Kantor je v Betajnovi, kjer se vsa zgodba odvija veljal za velikega hinavca, hudobo in lažnjivca. Prav tako so mu nekateri očitali tudi umor svojega brata, ker se je le z njegovim denarjem prikopal do tega, kar je imel..

Kantorjeva hči Francka in Maks sta se poznala že od otroštva. Skupaj sta odraščala in vse okoli njiju ju je povezovalo v celoto, povito v ljubezen in zaupanje. Sprva je bila ta medsebojna ljubezen zgolj v obliki otroške

naklonjenosti sootroku, s starostjo pa je le ta prerasla v globlje čustvo.

Maks se v začetku naše pripovedi vrne z enega svojih potepanj po svetu. Najprej se oglasi pri Kantorjevih, a že ve, da se je v času njegove odsotnosti Francka zaročila s Francem Bernotom. Sprva je malo potrta, a ga žalost kmalu mine in se s Franco zaplete v pogovor o svojem popotovanju. Prav tako z njo govori o njeni sestrični Nini, ki bo morala v samostan, ker jo neprestano tlačijo more, ki nakazujejo nasilno smrt njenega očeta. Maks to zelo potrebuje, ker je imel Nino rad kot svojo sestro in bi mu bilo hudo, če bi morala oditi v samostan. Sooči se tudi z Franckinim zaročencem Francem a to sprva ne vpliva na potek dogajanja.

Medtem župnik in Jožef Kantor razpravljata o kandidaturi na volitvah. Kantor župniku ponudi, da mu sam da ves denar za obnovo župnišča, pod pogojem, da bo župnik govoril njemu v prid in ga priporočal kot najboljšega kandidata. Župnik zaradi vabljivega darila še sam začne verjeti, da je Jožef najboljši kandidat in s tem osramoti vse kristjane, ki poslušajo njegovo pridigo.

Maksov oče Krnec pride medtem v gostilno. Z Maksom govori, kako je umrl Ninin oče. Maks zatrjuje, da ga je Krnec lastnoročno zadavil, njegov oče pa se nekako ne more opredeliti. Zato se Maks odloči, da bo naredil preizkus. Njegov oče je zaradi prevelike količine pijače zaspal, zato ga Maks uporabi kot živo vabo za Jožefa. Kantor pride v sobo, v kateri je Maks z že zasnovano pastjo, ki bo izdala Kantorjevo morilsko nраво. Maks reče Jožefu, da njegov oče ni nič vreden in da noče in noče umreti in mu namigne, naj ga ubije. Kantor res zagrabí Maksovega očeta za vrat in ga poskuša zadaviti. V tem priskoči Maks in prižge luč. Očetu, ki ni vedel, kaj se dogaja reče da je le sanjal, sam pa se odloči, da bo končno "zašil" Jožefa, kajti sedaj je dobil potrditev o njegovi morilski sli. Z poskusom umora doseže drama svoj prvi vrh.

V drugem dejanju pride do odkritega razgovora med Francko in njenim zaročencem Francem. Franc je opazil, da je v njunem razmerju po Maksovem prihodu nekaj narobe. S Francko se poskuša resno pogovoriti o tem, kaj ona sploh čuti do njega. Nekaj časa se Francka izogiba odgovoru, a ko postane situacija že neznosna mu prizna, da se je

ponovno zaljubila v Maksa. Francelj ob svojem odhodu zaradi užaloščenosti pozabi puško v kotu Kantorjeve sprejemnice.

Maks se odloči, da je potrebno Jožefa enkrat dokončno zaustaviti. Ne zaveda se, kakšne posledice mu bo to prineslo. Najprej naščuva Kantorjeve delavce k demonstracijam, nato pa sam odide k njemu, da bi mu povedal, kar se mu zagre. Kantor in župnik sta medtem zavrnila pomoč delavki, ki ne more preskrbeti hrane svojim otrokom. Po župnikovem odhodu Maks odide na pogovor h Kantorju. Očita mu, da je ubil lastnega brata, a se ne zaveda, da je s tem govorjenjem smrt nakopal tudi sebi. Jožef mu ponuja podkupnino, a Maks le te ne sprejme. Preden odide, se poslovijo še od Nine, ki bo morala v kloster.

Zunaj pa Maksa že pričakuje Kantor z Francovo puško. Maksu razbije glavo, puško vrže v jarek in s tem računa, da bo obtožen zločina Francelj, kajti puška, s katero je bil Maks ubit, je bila njegova. Maksova smrt predstavlja drugi vrh drame.

V tretjem dejanju se izkaže, "pravica skazica". Najdba ubitega Maksa in Frančeve puške pretrese vso Betajново in njeno okolico. Kantor Frančevo zatrjevanje, da je puško pustil pri njem vztrajno zanika. Krivda torej, kot je bilo načrtovano, pade na Franceta. Vsi ga sprejmejo za krivega, le Jožefova družina se zaveda, da je Maksa ubil pravzaprav njihov oče. Bodisi zaradi bojazni, bodisi zaradi česa drugega nihče ne prizna, da je bila puška resnično pri Kantorju. Celo župnik, ki je puško videl, prepriča samega sebe, da se je zmotil. Franca se odloči, da bo zapustila dom, Kantor pa že ves ponosen nad svojim grozodejstvom premišlja, kaj bo storil, ko bo zmagal na volitvah.

4.OBRAVNAVA TEMELJNE TEME IN IDEJE DELA

Temeljna tema Cankarjeve drame Kralj na Betajnovi je prav gotovo majhnost revnega poštenega človeka v primerjavi z mogočnostjo bogatega prevaranta. Ne glede na okoliščine, je padla vsa krivda za dejanja, ki jih je

zagrešil Kantor na pleča ubogega, revnega človeka. Smrt Maksa pomeni padec pravičnosti. Kantor že sam trdi, da njemu zaradi njegovega ugleda nihče nič ne more. Cankar se s svojo dramo maščuje višjemu sloju, katerega primerja s Kantorjem. Prav tako pa bi Kantorja lahko primerjali z glavno osebo romana Jara gospoda, kajti Kantor je bil zgolj povzpetnik, ki je začel brez vsega in je prišel do visokega družbenega položaja zgolj s prevarami in bratomorom.

Že v več Cankarjevih delih sem zasledil, da Cankar v boga "uradno" veruje, čuti pa se očitek, da ga je Bog, takrat ko ga je potreboval, zapustil. Župnik je v drami predstavljen kot hinavec. S svojim nemoralnim obnašanjem meče slabo luč na vse kristjane, kajti več mu pomeni denar, kot pa dejstvo, da bo človek obtožen in zaprt po nedolžnem. Osebe v drami so nekako razpete med denarjem in pravico, a na koncu zmaga denar, kar prikazuje bedo družbe tistega časa.

5.ZAKLJUČEK

Ivan Cankar s svojo lirsko prozo in s svojimi dramami doseže sam vrh slovenske književnosti. Drama Kralj na Betajnovi vsebuje poleg realističnih tudi druge prvine. Realističen je opis kmečkega prebivalstva in meščanstva, priokus dekadence pa se čuti v "bednem" karakterju Kantorja. Njegovi moči se zoperstavlja le mladi Maks, ki pa na koncu tragično umre. S tem Cankar že nakazuje prihod dekadence-propada meščanske morale.

6.UPORABLJENA LITERATURA

- Ivan Cankar, Kralj an Betajnovi, zbirka Klasiki Kondorja, Založba Mladinska knjiga 1994;
- Janko Kos, Književnost, Založba Obzorja Maribor 1991;
- Slovenska književnost, Cankarjeva založba, Ljubljana 1982;
- Slovensko slovstvo skozi stoletja, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1994;
- Zgodovina slovenskega slovstva, Slovenska Matica, Ljubljana 1964

7.KAZALO:

Avorjev literarni razvoj.....	1
Literarne smeri, ki vplivajo na avtorjevo delo.....	2
Fabula literarnega dela.....	3
Obrazložitev temeljnega problema, ideje dela.....	4
Zaključek.....	5
Literatura.....	6
Kazalo.....	7

Ivan CANKAR: Kralj na Betajnovi

Kantor je trgovec in "štacunar", ki je do svojega premoženja prišel z ubojem svojega brata. Na betajnovi si je ustvaril monopol, in "pokopal" vse svoje konkurente. Zaradi veliko denarja se ga ljudje bodisi bojijo bodisi cenijo. Edini ki pa se mu zoperstavi je sosed Maks, katerega očetu je Kantor prevzel posel. Maks je vagabund, zaljubljen v Kantorjevo hčer. Maks Kantorju nastavi past, v kateri se Kantor razkrinka in se Maksu pokaže kot morilec. Maks ga poskuša zavriniti pri njegovem nadaljnem prodiranju, a ga Kantor hladnokrvno ubije krivda za Maksov umor pa pade na nedolžnega zaročenca Kantorjeve hčere.